

För Petalax-del har vi inte så särdeles många påtagliga/ synliga minnen från förhistorisk tid. Vid s.k. arkeologiska inventeringar har ändock konstaterats rösgrupper/ forngravar i och runt Tallmossen Rimossbacken och Brännskogen i Viitala. Utgrävningarna på dessa platser har resulterat i fynd av benrester, keramik och bronsföremål. Enligt de fynd som gjorts har man konstaterat att de var först under bronsålderns slutskede (ca 500-1000 år f.K.) som så stora delar av vårt område stigit ur havet att människor från fastlandet, österom oss kunnat besöka våra trakter. Eftersom dessa förhistoriska lämningar här, är relativt sentida och ej heller på något sätt avvikande från det som i betydligt större omfattning finns exempelvis på pörtomsidan av sockenrån, är det troligen så att eventuella turistgrupper har sitt huvudsakliga intresse riktat mot förhistorisk tid när de besöker vår ort.

Min tro är att vi i stället kan utgå från att de är saker från närhistorisk- och nutid som intresserar våra besökare.

Om vi, ni eller jag, tänker oss att guida en turistgrupp i Petalax och att vi träffar den gruppen just här, så föreslår jag att vi startar här vid högstadiet, berättar om dess tillkomst och verksamhet.

Fortsätter med gymnasiet/ medborgarinstitut och som avslutning här berättar att det även före dessa inrättningars tillkomst förekommit kulturell verksamhet, nämligen så att Petalax ufs första lokal uppfördes ¹⁹¹⁷⁻²¹ åren 1917-21 och att föreningen verkade här ända in på 1950-talet.

Härefter kan vi göra en avstickare till Mamrelund, en fridfull gårdsgrupp ca 3 km österut. Där finns det natursköna träsket och därifrån utgår en gammal vägförbindelse till Malax kallad Mamrelund-Storsjöleden. Numera endast en stig utmärkt i terrängen av gruppen "Aktiv Närkultur" i Malax och Petalax. Vill man promenera fram till Storsjön behöver man troligen 1 till 2 timmar tid. En gång på plats i Mamri, kan vi ta en titt på en av de äldsta bonings- stal- och fähusbyggnader som finns i Petalax, släkten Snickars hemgård som ligger strax intill vägen. Några hundra meter söderut löngs stigen till stenträsket kan vi även ^{se} en av de mest synligt bevarade kolmille-platserna i Petalax.

tjördat

På återvägen mot centrum kan vi också se en av de äldsta BEVARADE skolbyggnaderna i Petalax, nämligen "Blommis Maj`as lilla stuga" och möjligen dra en jämförelse mellan de läroinrättningar som nu finns på Högmo- backen, högstadiet-gymnasiet.

Vid återkomsten till skolcimetret tar vi av till vänster och är strax framme vid kyrkan. Den är uppförd åren 1803- 05, byggmästare var bonden Natanael Rönblad från Pörtom. Från början saknade den tornbyggnad och benämndes "bönehus". Klockstapeln byggdes år 1832 av den kända kyrkobyggaren Heikki Kuorikoski från Kaustby. Troligen byggdes kyrkanstornspirati i samband med stapelbygget. Alldeles intill kyrkgrinden finns ortens lånemagasin. Eftersom petalaxborna tidigare varit med i lånemagasinet i Korsnäs, är det troligt att vårt eget lånemagasin tillkamm i samband med avskiljningen från Korsnäs på 1830-talet. Magasinet ägs numera av hembygdsföreningen och används fortfarande som magasin, men numera för upplagring av olika muse`eföremål. Strax norr om kyrkan finns hembygdsföreningens väderkvarn, på samma plats, har före gamla byns skifte också funnits en väderkvarn. Strax österom kvarnen finns den äldsta kända begravningsplatsen i Petalax. Inom denna ser man ännu den fördjupning i marken som fordom användes för uppvaring av döda fram till dess att tjälen släppte så att de kunde gravläggas. På 1920-30-talet benämndes denna grop för "beinkammarin", vilket kunde tyda på att vid gravgrävningar funna ben uppbevarades här tills de troligen igen grävdes ned.

När vi återkommer ut på kyrkbacken ser vi till vänster 3 små "backstugor", de är resterna eller återstoden av petalaxproletariatet" Koltabackan. Stället där byns obesuttna bodde knut i knut och troligen utan nån som helst ordning på varesig byggnader eller de som bodde där. Rakt söderut finns till vänster församlingens landbondstuga som nu inrymmer hembygds muse`et. Ett besök i muse`et är närmast ett måste när man är så nära till. Mitt emot landbondstugan finns församlingshemmet, samma byggnad som tidigare varit prästgård. Det är förresten församlingens tredje prästgård som ändrats till församlingshem. De två tidigare prästgårdsbyggnaderna finns uppbevarade på så sätt att de köpts av bönder som flyttat och uppfört dem som bondgårdar. Församlingens fjärde prästgård, en envåningstegelbyggnad finns nu lite längre fram på samma tomt.

Prästgårdens närmaste granne söderut är den för hela Petalax gemensamma år 1977 ibruk-tagna lågstadieskolan. Den första skolbyggnaden på denna tomt uppfördes år 1895 och tjänade således över 80 år det ändamål den byggts för. Vi fortsätter Smessibackvägen ned till landsvägen och vidare söderut och åker förbi ortens pingstkyrka uppförd i medlet av 1930-talet och närmar oss Kvarnholmsbacken. På vägens vänstra sida finns församlingens ur bruk tagna begravningsplats (1880-1920) och ett hundratal meter längre bort finns sportplanen som byggdes i slutet av 1950-talet, här finns också ett el-ljusspår. På högra sidan av vägen finns nu Petalax uf:s lokal som uppfördes under senare delen av 1950 talet. Före ungdomslokalen fanns på platsen kvarn och såganläggning och ännu före den eller runt senaste sekelskifte fanns nere vid forsen i ån flera vattendrivna kvarnar. Backens namn har väl tillkommit i anledning av dessa kvarnar. Ca 500 m längre fram på vägens vänstra sida finns den år 1966 uppförda Potatishallen, den uppfördes av ett åttiotal bönder som lager- och försäljningsenhet och kom att ha avgörande betydelse för potatisodlingens utbredning på orten. Företaget drabbades av konkurs, men har nu rekonstruerats av ett tiotal jordbrukare som tills vidare endast utnyttjar lagringskapaciteten. Två km längre fram finns Petalax Snickeri's anläggningar, ett familjeföretag som funnits sedan början av 1950-talet och tillverkar främst byggnadssnickerier.

Ett par hundra meter längre fram till vänster leder den s.k. Herrvägen upp till skogsbrynet och leder fram till den plats där adelsmannen och sergeanten Henrik Johan Sölferarm år 1796 uppförde Lolaxgård som han byggde i avsikt att där anlägga ett säteri, det första i Österbotten. Det blev emellertid inget säteri, men runt gården uppstod sedermera en terpentinfabrik samt såg- kvarn och hyvlöerirörelse. Allt är numera borta, hela anläggningen antändes av blixten en sommardag i slutet på 1920-talet och brann ned till grunden. Bostadsbyggnaden såldes och revs på 1950-talet och hela den högborgerliga eran i Petalax är numera ett minne blott. Om vi fortsätter och tittar upp mot skogsbrynet på vägens högra sida ser vi Baptistförsamlings kapell, huset är veterligen det tredje i ordningen på samma tomt. Församlingen bildades år 1882 och det första bönehuset byggdes något år därefter. Åmossa dicenterförsamling registrerades som den första i Finland. Församlingen har en egen vacker och fridfull begravningsplats alldeles intill kapellet. Efter att ytterligare ha åkt ett par hundra meter fram finns på samma sida av vägen Ab Strandlinjetrafiks garage och verkstadsbyggnader. Företaget som nu har ett tjugotal bussar i trafik har verkat inom Petalax- Malax Köporsnäs sedan början av 1920-talet.

Nu närmar vi oss de centrala delarna av Nyby med Riback gårdsgrupp. På vägens vänstra sida finns familjeföretaget Petalax Metall's anläggning. Företaget verkar främst inom karosseribranchen. På vägens motsatta sida finns Nyby bystuga, vilken uppfördes som sammanträdes lokal och utrymme för den kommunala telefoncentralen på 1960-talet. På denna tomt uppfördes år 1889 den första folkskolbyggnaden i Petalax. Den uppfördes i privat regi av tre framsynta bönder och såldes i mitten av nittio-talet till kommunen. Den tjänstgjorde för avsett ändamål enda till år 1927, då den revs och flyttades till Bofjärden. Vid vägskälet i Ribacker tar vi av till höger och befinner oss strax vid Nyby uf:s lokal. Denna lokal uppfördes redan år 1916 och har sedan tillbyggt i ett par repris-er. Lokalen har använts som skolutrymmen av folkhögskolan Breidablick under ett par läsår och av Petalax-Bergö medborgarskola några år under 1960-talet. Vi fortsätter och ser snart på vägens högra sida den andra folkskolbyggnaden i Nyby som togs i bruk år 1927 och där verksamheten indrogs i medlet av 1970-talet. En bit framåt ser vi på andra sidan vägen f.d. Petalax Andelshandel filialbyggnad, numera ändrat till bostad

Några hundra meter framåt finns Arstu hembygdsgård med hembygdsföreningens friluftsteater som inledde verksamheten år 1982 och med sina årligen återkommande föreställningar "Ur Bykiston I - XII återspeglar olika skeden i bygdens liv från senare delen 1800-talet och dels även in på detta sekel. Teatern har ca 450 sittplatser och besökarantalet har under de senaste åren rört sig runt 5000 personer. Teaterverksamheten som helt utgörs av frivillig och oavlönad amatör-verksamhet fortsätter till vidare. Mangårdsbyggnaden på Arstu är uppförd på 1870-talet och till stor del inredd med möbler som inköptes i samband med gårdsköpet. Även en stor del av uthusbyggnaderna är av gammalt datum, den äldsta en loftsbyggnad daterar sig från 1770-talet.

Vi vänder nu om och kör till centrum igen, vi ser ortens affärer, olika verkstäder och serviceinrättningar. Till vänster ca 300 m fängs f.d. västervägen (nu västerstigen) platsen för det år 1734 bildade furirbostället "Sperring". Hit kom tidigare nämnda serjeanten Sölferarm när han var i svenska armens tjänst underställd Närpeskompaniet. Efter den Sölferarm'ska tiden utarrenderades bostället och traktens länsman bodde där under ett par tiotal år runt sekelskiftet. Även tingsförrättningar hölls här någon gång under denna tid.

Vi kör Nya västervägen förbi Fluorplat och Ahlbäck's transport företag förbi Lerhagen och Långviken där mindre skärmystlingar (strider) förekom under 1808-09 års krig. Vårt mål är nu Vägvik hamn, härifrån ut-

skeppade Berga Glasbruk och Strömsbäck järnbruk sina produkter under medlet av 1800-talet. Hamnen användes även långt tidigare av de bönder som redan på 1500-talet idkade handel på Stockholm och övriga städer med s.k. stapelrättigheter under "bondeseglationens dagar". Till och från Vasa seglades med s.k. vedskutor ved, sand och eno mängd andra varor. Ångbåtstrafik från Vägvik till Vasa inleddes år 1883 med den nybyggda båten "Wågen". Resan tog tre och en halv timme och ansågs vara betydligt snabbare och bekvämare än att färdas per landsväg. Persontrafiken avtog sedan bussarna började trafikera på 1920-talet, men återuppstod efter kriget på 1940-talet, då det var brist på bussar och drivmedel. Bryggan och en del magasinsbyggnader finns kvar. Numera används hamnen till största delen för fritidsverksamhet. Norr om hamnen finns kommuner tidsenliga simstrand med avklädningshytter och kioskbyggnader, campingområde och båtplatser. Söder om bryggan fanns ännu på tjugo-trettiotalet det s.k. "varvet" ett spel för uppdragning av vedskutor och andra större farkoster, endera för vintervilan eller möjligen för reparationer. På Vägvikområdet finns nu ett femtiotal båthus. Till kiosken finns telefon och rinnande vatten. Vi vänder igen och rundar "byslåton" på väg norrut och kommer till Bofjärdens bygrupp, här tar vi av till vänster och kommer så småningom till Bockörs fiskehamn. På området som numera ägs av kommunen och dels ~~även~~ av skifteslaget finns över 100 båthus och dito båtplatser som utnyttjas av fritidsfolk både från Petalax och utbyss boende. Under svenska tiden byggdes här skepp för flottans räkning. Kronan bestämde, kustbefolkningen byggde och upplandsfolket levererade virket. Varvsplatsen är numera utmärkt med en minnessten som restes av hembygdsföreningen för att för eftervärden minna om fädrens gärningar och vedermödor. Återigen på strandvägen riktar vi färden norrut och ser snart på vägens högra sida Ab Vasa El:s nyuppförda servicebyggnad för företagets lednings- och övriga anläggningar inom Petalax- Malax- Korsnäs området. Här har kommunen ett industriområde med plats för flera nya företagarare och byggnader. Området tillkom vid tidpunkt då konjunktura vände nedåt och har därför hittills inte lockat fler än denna enda företagare. Om vi fortsätter vidare uppför Majorsbacken kan vi ta av till vänster här finns den gamla vägen ned till Petalax Öjna som numera sammanbundits med vägen till Malax Öjna. Ungefär en km från landsvägen finns en avtagsväg till Tiistronskär. Här har församlingen byggt ut ett lägerområde och en sommarsamlingsplats på det natursköna "Prästgronnet". Längs hela stranden här finns fritidsbebyggelse som nås av bilburet folk.

En båttur genom Petalax skärgård vore säkert en skönhetsupplevelse men någon ordnad trafik för turister finns inte på detta område.